

„RÄNDUR VAIMUSILMAS, KES SA JÄRGNED KUNSTNIKULE JA VIIBID SEAL, KUS TEMA VIIBIS...“

Moonika Teemus

2005. aasta lõpul Tartu Ülikooli Raamatukogus avatud näitus „Maalilised reisid“ kutsub külastajat kujuteldavale reisile läbi Euroopa ja kaugemate paikade ligi paarsada aastat tagasi.

18. sajandi teisel poolel, valgustusaja haridusreisi vaimus omandas kauged ja tundmatu maailma avastamine läbi isikliku kogemuse laiema kandepinna kui kunagi varem: kes tegi seda ise ränduriteed jalge ette võttes, kes imaginaarselt, kirjanduse ja gravüüride vahendusel. Kunstnike loodud maalid ja joonistused olid ühest küljest nähtu ja kogetu visuaalsed talletused, kuid teisalt, eriti graafikatehnikates paljundatuna, saadud elamuste vahendajad ja tutvustajad. Nn *voyages pittoresques* ehk maalilised reisid reisikirjade ja vaategravüüride näol pakkusid võimalust kujuteldavaks rändamiseks ning suureтираажilised illustreeritud väljaanded ja massiliselt produtseeritud suveniirgraafika tõid laia maailma koju kätte kõigile, kes sellest vähegi osa tahtsid saada.

Läbi sajandite on olnud üks tähtsamaid reisimaid **Itaalia** ning elukõige selle keskus Rooma. Näituse avavadki 18. sajandi nimekaima itaalia vaategraafiku Giovanni Battista Piranesi (1720–1784) neli oforti sarjast „*Varie vedute di Roma antica e moderna*” (u. 1742–1745), mis toovad meieni Vana-Rooma ehitismälestisi. Ka Firenze, Venezia ja Milano meelitasid ligi kunstnikke ja kunstisõpru kogu Euroopast. 18. sajandi lõpus sai elukõige antiigihuviliste sihtpunktiks Napoli ümbrus ja Sitsiilia. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) saabus Sitsiiliasse 1787. aasta kevadel, sama aasta teisel poolel valmisid tema kaks Sitsiilia rannikut kujutavat tušijoonistust, mis hiljem jõudsid Karl Morgensterni kunstikogusse.

18. sajandi keskpaigas võtsid rändurid omaks ülevaid ja maalilisi vaateid pakkuva **Šveitsi** mägise maastiku. Sellest said omakorda tuult tiiba šveitsi maastikumaalijad ja graafikud. Tuntuim teiste seas oli Johann Ludwig Aberli (1723–1786), kelle akvarellidega koloreeritud ofordid osutusid turistide seas väga populaarseks. Teine nimekam Šveitsi vaadete maalija ja graveerija

oli Ludwig Hess (1760–1800), kes Karl Gotthard Grassi õpetajana omab kokkupuudet ka baltisaksa kunstiga.

Ka **Saksamaa** maastik võimaldas kogeda sarnaseid elamusi. Saksimaa ümbrust nimetati koguni kohalikuks Šveitsiks. Laiemalt tegi sealse võluva maastiku oma seepiajoonistuste ja ofortidega tuntuks Dresdeni kunstiakadeemias töötanud šveitslane Adrian Zingg (1734–1816). Tõelist romantikat võis näha Reini jõe ümbruses — ülevaid vaatepilte pakkusid raevukad kosed, massiivsed metsaväljad, sünged kaljud. Goethe eluajal sai haridusreisijate üheks sihtpunktiks Weimar, mida vaategraafikas jäädvustas Goethe kaasaegne Georg Melchior Kraus (1737–1806).

Inglismaa reisi peamiseks sihtpunktiks oli suurlinna melu pakkuv London. Sakslase Rudolf Ackermanni (1764–1834) välja antud 104 koloreeritud akvatintat sisaldav Londoni paleesid, väljakuid, ühiskondlikke hooneid jm vaatamisväärsusi tutvustav sari „The microcosm of London” (London, 1808–1810) sai teerajajaks omataoliste seas. **Prantsusmaal** oli Pariisi kõrval üheks peatuspaigaks toretsev Versailles, **Hispaanias** kuningaloss Escorial. Kuni 18. sajandi keskpaigani eksootiliseks, määratute mõõtmetega eikellegimaaks jäänud **Venemaa** tõusis turistide huviorbiiti eesotsas uue pealinna Peterburiga.

Põhjala tee võeti jalge alla 18.–19. sajandi vahetusel, mil poliitilised olud tegid Lääne-Euroopas reisimise liiga riskantseks. Karge kliima, vahetu ja pretensioonitu lauge maastik, tundmatu saami kultuur — kõik see andis rändurile tavapärasest reisielamusest hoopis erineva kogemuse. Rootsi kolonel Anders Fredrik Skjöldebrand (1757–1834) oli üks esimesi, kes oma raamatuga „Voyage pittoresque au Cap Nord” (Stockholm, 1801–1802) tegi lummava Põhjala laiemalt tuntuks.

Euroopa kultuuri hällile **Kreekale** hakati enam tähelepanu pöörama 18. sajandi keskpaigas, mil sai alguse üle-euroopaline filhelleenide liikumine. Sellest ajast pärineb ka Julien-David Leroy (1724–1803) suurejooneline kogumik „Les ruines des plus beaux monumens de la Grèce...” (Pariis, esmatrükk 1757) sealsetest antiikmälestistest, mis oli üks esimesi Vana-Kreeka arhitektuuri nii sõnas kui pildis tutvustavaid ja analüüsivaid teoseid.

Lähis-Ida kui Püha Maa oli palverändurite sihtpunktiks olnud juba keskajal, tähtsam linn teekonnal oli Jeruusalemm, aga ka teised piibliloost tuntud paigad. Krahv Auguste de Forbini (1777–1841) teose „Voyage dans le Levant en 1817 et 1818” (Pariis, 1819) tõstab esile fakt, et tegemist on ühe esimese kohavaadete kogumikuga, mille illustratsioonid teostati veel küllaltki uudes litotehnikas. **India** kultuuri tutvustasid Euroopas valdavalt inglased, teiste seas nõod Thomas ja William Daniell, kelle piltidega kaunis-

tatud „Oriental Scenery” (London, kordustrükk 1812) tõi Inglismaale tõelise India-vaimustuse. **Hiina** ja **Jaapan** olid välismaailmale suletud ühiskonnad. Üks esimesi eurooplasi, kes Jaapani kultuuriga lähemalt tutvus ja omandatud teavet teistega jagas, oli saksa arst Philipp Franz von Siebold (1796–1866), kelle väljaanne „Nippon: Archiv zur Beschreibung von Japan und dessen Neben- und Schutzländern (Leyden, al. 1832) on tänini jäänud silmapaistvaks teatmeteoseks ja saanud tõeliseks harulduseks.

Tehes piltide vahendusel kaasa reisi läbi maailma erinevate paikade, liigub näitusekülastaja ühtlasi ajateljel. Paralleelide tõmbamine kaasajaga on möödapääsmatu ning parimal juhul annab nähtu innustust ja tõuget kogeda seda päriselt, praegu ja ise. „Tänu sellele näitusele otsustasime minna reisile,“ tunnistavad näitusekülastajad külalisraamatus. *Bon voyage!*